

- 1970 Extenzív állattenyésztés Magyarországon. Debrecen
SZAMOTA ISTVÁN – ZOLNAI GYULA
1902–1906 Magyar oklevél-szótár. Budapest
VIGA GYULA
1980 Helynévi adatok a magyar kecsketartáshoz. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XIX. 227–237. Miskolc
1981 Népi kecsketartás Magyarországon. Miskolc
1982 Szamártartás Magyarországon. Ethnographia XCIII. 448–462.
WOLSKI, KRISZTOF
1976 Z dziejów hodowli kóz na ziemiach Polski. Rocznik Muzeum Etnograficznego w Krakowie VI. 127–165. Krakkó

VIGA GYULA

**Mező András *Adatok a magyar hivatalos helységnévadáshoz* című
kötetének szatmári vonatkozásai**

Nemrég vehettük kézbe az életének 60. évfordulójához érkező szerző régi, új könyvét (Nyíregyháza, 1999). Ünnepeztünk a kötet bevezetésében ír arról a névtanosoktól is jól ismert tényről, hogy ezt a munkát az 1982-ben megjelent A magyar hivatalos helységnévadás (Bp. 1982) adatbázisának, kiegészítő kötetének szánta, hiszen miként ott írja: „Az Adattárban nem foglalkoztam a névadásbeli eljárások értékelésével, e könyvben pedig a névadási folyamat adatait hagytam el” (i. m. 25, lábjegyzet). (Zárójelben jegyezném meg, hogy talán célszerű lett volna a korábbi említések miatt a kötet címében is meghagyni az *adattár* szót. Persze tudom, a végleges cím tematikai megszorítást is jelent.) A könyveknek megvan a maguk sorsa. Vonatkozik ez Mező András adattárára is, hiszen különböző, itt nem részletezendő okok és a szűkös megjelenési lehetőségek miatt a magyar hivatalos névadás történetének ez a felbecsülhetetlen értékű krónikája csak az idén láthatott napvilágot. Jobb későn, mint soha – mondhatnánk kis malíciával. Valában, ha a lényegre koncentrálnunk, joggal mondhatjuk – nemcsak az ünnepelt iránti tisztelet okán –, hogy ismét egy hézagpótló munka látott napvilágot a hazai névtudomány jeles képviselőjének tollából. E sorok írójának külön is öröme szolgált, hogy egykori helynévgyűjtő terepmunkájának falvaihoz kapcsolódóan igen értékes adatokra talált Mező András könyvében. A szerző ugyanis a hivatalos névváltoztatás folyamatának dokumentumait a lehető legteljesebben igyekezett összegyűjteni a levéltáraknak, egyéb kiadványoknak, helységnévtáraknak, a Magyar Közlönynek stb. a gondos áttanulmányozásával (Adatok 6). (De jó is lett volna, ha a szatmári helynévgyűjtemények megszerkesztésekor támaszkodhattunk volna erre az imponáló gazdagságú anyagra!)

Mielőtt azonban annak felvillantására vállalkozom, miről tájékoztat bennünket Mező András munkája a szatmári járások (a Csengeri, Fehérgyarmati, Mátészalkai, Nyírbátori) településneveinek vonatkozásában, utalok néhány elméleti jellegű kérdésre is, melyeknek megfogalmazását éppen Mező Andrásnak köszönhetjük. A helységnévadásról szóló monográfiájának A hivatalos név a földrajzi nevek körében című fejezetében a szerző egyértelművé teszi a korábbi szakirodalomban meglehetősen kusza képet mutató fogalomhasználatot (26–49). Vizsgált településneveim egy része a mesterséges nevek csoportjához tartozik, azon belül is a hatósági nevek köréhez. Ide Mező András alapján azokat a neveket soroljuk, amelyeket részben vagy teljesen valamely jogi testület tudatosan, elnevező, elkülönítő szándékkal alkotott meg. Miként írja: „A név keletkezésének síkján tehát nem hatósági név a *Debrecen*, mert évszázadokkal ezelőtt valamely, ma már ismeretlen közösség természetes módon teremtette, de az a *Baktalórántháza*, a *Kál-Kápolna*, a *Nyírkércs* és a *Rákóczi Ferenc utca*. Az utábbiak közül az első háromban a hatóság részleges névteremtő munkája figyelhető meg, mert természetes névhez rendelt hozzá egy megkülönböztetőt, a negyedik esetben viszont már teljesen a saját önkénye szerint választott jelölőt az objektumnak” (Hiv. 34). – A névhasználat síkján a szerző népi (közösségi) és hivatalos nevek csoportját különíti el. Korábban itt is terminológiai zavar volt, hiszen „kutatóink úgy látszik, nem tettek különbséget a név keletkezésének és használatának síkja között, hanem az egyikre tartozó fogalmakat a másik kategóriáira is alkalmazták és fordítva. Azonosították a mesterséges neveket a hivatalosakkal, a természetes neveket a közösségekkel, pedig nem azonosak: nem minden mesterséges név válik hivatalossá (pl. a fiktív nevek, a nem jogi személyektől származó nevek), másrészt hivatalos neveink között számos olyan van, amelyet eredete alapján a természetes nevek csoportjába sorolunk” (pl. *Debrecen*, *Győr* stb.) (Hiv. 39). Majd gondolatmenetét így folytatja: „A rendszeren kívül maradtak a kihalt nevek, valamint a fiktív nevek, ezeket ugyanis csak a keletkezés síkján ragadhatjuk meg, mivel egykori esetleges használatukról nincsenek tapasztalataink, illetőleg a fiktív nevekről tudjuk, hogy sohasem használták őket” (41).

A hivatalos településnevek országos szintű rendezésének kérdését több mint egy évszázaddal ezelőtt az 1898. évi IV. törvénycikkben fogalmazták meg, amely településneveink gondozására létrehozta az Országos Községi Törzskönyvbizottságot. A Törzskönyvbizottság 1954. évi megszüntetéséig hatalmas iratmennyiség gyűlt össze, ezeknek az elcsatolt területeknek az anyagát az Országos Levéltárban, a mai Magyarországra vonatkozó adatokat pedig a Központi Statisztikai Hivatal levéltárában őrizték.

Mező András adattára a központosított hivatalos névadás tevékenységét szemlélteti, vagyis azokat a beavatkozásokat tartalmazza, amelyeket törvényes úton az e joggal felruházott legfelsőbb közigazgatási (stb.) hatóság hajtott végre. A szoros betűrendbe szedett névcikkek többsége a helységnévrendezésre vonatkozik, más részük pedig még a rendszertelen beavatkozásokat mutatja be 1873-tól, az első hivatalos helységnévtár kiadásától a helynevek általános rendezéséig. A változatlanul hagyott nevekről a szerző nem készített szócikkeket, csak akkor, ha a községi képviselő-testület vagy megyei törvényhatósági bizottság mégis a korábbi név megváltoztatását kívánta, de a Törzskönyvbizottság ezt elutasította. A nevek végleges formájának kialakításában, miként munkájának előszavából (i. m. 7) meg-

tudjuk a községi előljáróság (K), a megyei törvényhatósági bizottság (M), illetőleg valamely járási vagy megyei tisztségviselő (körjegyző, főszolgabíró, alispán) által a település számára előzetesen kért nevet közli a változtatási kérelem indoklásával és benyújtásának évével (ha ezekről a források tájékoztatnak). Ha csak a község részéről érkezett a változtatásra javaslat, ilyenkor a szokásos rövidítéssel nem utal erre. A 3. pontban a bizottsági tagok, a felkért szakértők (esetleg szakértői testületek, társaságok) és az Országos levéltár (OL) javaslatai következnek. Az eredeti név, a címnév fenntartására vonatkozó véleményt a tilde (~) jelöli, az ismétlődő névjavaslatot az egyenlőségjel (=) fejezi ki. Az ötletek indoklását (ha van) rendszerint zárójelben közli, az eredeti szöveget feloldotta, tömörítette. Ha mégis eltért ettől, akkor a forrásbeli indoklást vagy annak valamely részét idézőjelbe tette (i. m. 7).

Ezek előrebocsátása után most már valóban nézzük a szatmári adatokat! Több település nevével kapcsolatban (viszonylag) egybehangzó volt a Törzskönyvbizottságnak és a községi képviselő-testületnek a véleménye. Pl. Nyírbogát nevénél a bizottság a korábbi *Bogát* helyett a tájegységhez tartozást kifejező *Nyírbogátot* javasolta (i. m. 57). Ilyen egyöntetűséggel lett *Pilisből Nyírpilis* (i. m. 300), *Parasznyából Nyírparasznya* (i. m. 246), *Mihálydiból* pedig *Nyírmihálydi* (i. m. 246), *Csésceből Tiszacsécse*, *Tatárfalvából Szamostatárfalva* (i. m. 383), *Sályiból Szamossályi* (i. m. 331). *Gyulajból*, bár a helyi hatóság mindent elkövetett az eredeti név megőrzéséért, végül mégis *Nyírgyulaj* lett (133–4).

A szerző nemcsak az egyes községegyesítések tényét és idejét regisztrálja (pl. 1906: *Cégény + Dányád = Cégénydányád*. Adatok 74), hanem azt is, hogy mikor történtek a szétválások. Egyes települések többször is próbálkoztak a számukra legjobb megoldással, így vidékünkön például *Tunyogmatolcs* egyesült község 1957-ben részeire bomlik szét, 1961-ben azonban ismét egyesül (i. m. 397). A település azóta is ebben a keretben éli az életét. De ellenkező előjellel ide sorolhatjuk *Mérk és Vállaj* esetét is. A két szomszédos „sváb falu” a hivatalos szervek nyomására 1950-ben *Mérkvállaj* néven egyesült, majd 1955-ben a vállajiak kérésére ismét különváltak, és azóta is önálló települések (i. m. 407).

Mező adattárából megtudjuk azt is, hogy *Túrricse* miként jutott a nevéhez. Az egyik bizottsági tag (Kovács) *Kisricse* néven akarta anyakönyveztetni, mert kisebb, mint a zempléni *Ricse*. Truskovszky a *Sárhátricse* nevet javasolta, mert a Sár patak mentén fekszik. A községi és megyei előljáróság a *Túrricse* (*Turricse*) nevet javasolta, mert a Túrháton fekszik (323). Ismeretes, végül ez lett a település hivatalos neve. *Istvándinak* a községi képviselő-testület a megyéhez tartozás kifejezéséként a *Szatmáristvándi* nevet akarta adni, szerencsére azonban a *Túrístvándi* nevet szavazta meg számára az Országos Községi Törzskönyvbizottság (i. m. 158). Nábrád nevénél felmerült a *Magyarnábrád* névforma, azzal az indoklással, hogy neve megkülönböztető nélkül összetéveszthető a Szilágy megyei *Náprád* nevével. Szerencsére azonban elvetették a javaslatot (i. m. 256). Nyírvasvári tudálékos körjegyzője a falu nevének a *Nyírvasvár* formát javasolta, azzal az indoklással, hogy az -i végződés magyartalan. Ez sem talált a bizottság részéről meghallgatásra, azzal az indoklással, hogy ez „magyaros, gyakori névtípus” (i. m. 277). A Nyírbátori járásban található *Derzsnek* a Törzskönyvbizottság jegyzője, Kovács Alajos a

Kiesderzs vagy *Kövesderzs* nevet javasolta, annak alapján, hogy a régi neve *Kyusderzs* volt, Márki Sándor történész ugyancsak a régi adat alapján a *Kiesderzs*-et. De felbukkant a *Derzse* név is (Pfendesach Béla százados javaslata), végül a mai *Nyírders* győzött (i. m. 89). *Angyalos* a *Szamosangyalos* nevet kapta. Itt azonban a *Csengerangyalos* is felbukkan javaslatként (Márki) mint a járáshoz tartozás kifejezője (i. m. 29), *Sima* mai *Csengersima* neve mellett előfordul a *Szamos* javaslat is (Kovács) (i. m. 336), *Gyügye* nevének a *Szamosgyügye* is felmerült (Pfendesach, OL), azzal az indoklással, hogy a település neve összetéveszthető a Hont megyei *Gyüg* helyragos alakjával. Kérnél pedig a mai *Szamoskér* mellett a *Nyírkér* (Kovács) is szerepel, mert közel van a Nyírséghez. *Parasznya* ekkor lett *Nyírparasznya* (i. m. 294). *Gebe* a lakosság kérésére (sajnos) megkapta a *Nyírgelse* nevet (i. m. 276). Ismeretes, a lakosság kissé becsmérőnek érezte a falu eredeti nevét, mert azt tévesen a *gebe* sovány (ló) szóhoz kapcsolta (SzabSzatm. 89, FNESz.). *Nagyhódos* és *Kishódos* nevének megállapításában eleinte a helyi kiejtést akarták figyelembe venni: *Nagyhodos*, *Kishodos*, de végül a mai hivatalos névformát fogadták el, elszakítva ezzel a nevet etimológiai alapjától. A két község neve ugyanis a helybeliek és a környező falvak lakóinak körében ma is *o*-val hangzik. (vö. *Hodász*). Ez valószínűleg ómagyar kori ejtismódot őriz: a *hód* szó magánhangzója eredetileg rövid volt, csak a hangsúly hatására nyúlt meg (vö. TESz.: *hód*). A korai adatok is ezt az ősi ejtismódot tükrözik. Nagy kár, hogy a végül hivatalos névformává tett *-hódos* írásmóddal a hivatalos név szembekerült a régi népi névvel (KÁLNÁSI ÁRPÁD – SEBESTYÉN ÁRPÁD, A Csengeri járás földrajzi nevei. Debrecen, 1993. 218, 288). *Ökörítőfülpös* is több lépcsőn keresztül jutott mai hivatalos nevéhez. Pfendesack és az OL a folyó melletti fekvése miatt a *Szamosökörítőt* javasolta, a község pedig a megyéhez tartozást jelölő *Szatmárökör-ítőt*. 1908 és 1950 között ez utóbbi volt a település hivatalos neve. Mai nevéhez az 1950-ben történt egyesítéssel jutott (Adatok 290).

Végezetül két településről bővebben is szólnék: Az egyik *Cseke*, a mai *Szatmárcseke*. Felmerült javaslatként a *Mezőcseke* név. Ugyanakkor elutasították a *Tisza*-előtagot, mert könnyen összetéveszthető lenne *Tiszacsegével*. Felvetődött a *Kölcseycseke* is, mert Kölcsey Ferenc itt van eltemetve. Ezt is elvetik, hiszen közel van hozzá *Kölcse*, a kettő így könnyen összetéveszthető lenne (i. m. 79). Más szempontból érdekes *Nyírcsászári* neve. Itt a helyi hatóság sajátos logikája az érdekes számunkra. Endrédy József körjegyzőt idézve: *Nyírcsászár* (!) vagy *Nyíricsászár*. Majd megjegyzi, hogy a falu mai neve melléknévszerű, a „magyar nép tiszta kiejtésével ellentétes érzékű neveket alkalmasnak nem tartom, s nem találok: de az ilyen grammatikai diszonantiát a korlátolt értelmű népnek megmagyarázni már azért sem lehet, mert azt mondja: akkor más pecsétnyomók kellenek! Mintha így nem másat fognának kapni?!” A végül elfogadott *Nyírcsászári* „megfelel a magyar nyelv természetének” (276).

Mező András kötetében nemcsak a szatmári megyerésznek, hanem más országrészeknek, településeknek a vonatkozásában is ezzel a gondos anyaggyűjtésre épülő adatolással találkozhatunk. Összeállítása – miként a szerző szerényen megfogalmazza – teljesíti a Történeti helységnévtár „szerkesztési elveiben meghatározott bizonyos követelményeket”, egyúttal egyelőre részben (közbevetőleg jegyzém meg, alighanem véglegesen) pótolja a Történeti helységnévtárat. Legújabb

kötetében a hazai névtudomány jeles képviselője maradandó emléket állít a száz évvel ezelőtt életre keltett Országos Községi Törzskönyvbizottság működésének. Műve emellett a magyar polgárosodás egyik jelentős tényezőjének (állomásának), a településnevek hivatalos rendezésének is páratlan értékű dokumentuma.

KÁLNÁSI ÁRPÁD

Mikor keletkezett a Hársfalva név? Sztripszky Hiador levele Hodinka Antalhoz *

Sztripszky Hiadort (1875–1946) magyar és ruszin néprajzoscént¹, bibliográfuscént² és irodalomtörténészként³ tartja számon a tudományos közvélemény, nyelvészeti tevékenysége kevésbé ismert⁴. Életének kolozsvári korszakában – (1897–1908 között) a kitűnő képzést nyújtó Ferenc József Tudományegyetem, majd a kolozsvári múzeumok falai között formálódtak ki tudományos érdeklődésének legfontosabb területei. Már korábban felfigyeltünk arra, hogy a Kolozsváron tanultakat közvetlenül hasznosította, adaptálta a kárpátaljai ruszinokra vonatkozó néprajzi és nyelvészeti témájú műveiben. Meggyőződésem szerint a kolozsvári tanulmányok, a kolozsvári tudományos iskola szemlélete egy életre szólóan meghatározta Sztripszky nyelvészeti munkásságát is.

A korabeli kolozsvári filológus körök szerint „a nyelvész tanulmányának legfontosabb tárgya a népnyelv”. A népelet és népnyelv együttes tanulmányozása Erdély székvárosában ivódott Sztripszkybe, akit élete végéig foglalkoztattak nyelvészeti kérdések. A ruszin határ- és helynevek gyűjtésének programja is Kolozsvárott fogalmazódott meg Sztripszkyben⁵, aki a korabeli magyar nyelvészeti irodalomban honos *határnév* műszót a korabeli ruszin és részben az orosz nyelvben is elterjesztette⁶.

* A postai levelező lapra írott levél lelőhelye. MTA Könyvtára Kézirattár. MS 6262/29. Vö. Függelék.

¹ Vö. Magyar Néprajzi Lexikon. V. Bp. 1982. 118.; UDVARI ISTVÁN – VIGA GYULA: Sztripszky Hiador és négy levele Herman Ottóhoz. Herman Ottó Múzeum Évkönyve. XXXVII–XXXVIII. Miskolc, 1999; UDVARI ISTVÁN: Sztripszky Hiador a budapesti Néprajzi Múzeumban. Kárpátaljai Szemle. VI. évf. 1998. 3. sz. 22–23.

² Vö. BORSA GEDEON: Sztripszky Hiador. A Könyvtáros. IX. 1959. 4. sz. 263–266; UDVARI ISTVÁN: Adatok Sztripszky Hiador munkásságáról. Könyv és Könyvtár XX. Debrecen, 1998.

³ Vö. Magyar Irodalmi Lexikon. III. k. Bp. 1965. 284.; Új Magyar Irodalmi Lexikon. III. k. Bp. 1994. 2023.

⁴ Elhalálózásáról a hazai tudományos folyóiratok közül csak a Magyar Nyelv emlékezett meg: „Alapító tagjaink közül elhunytak... Sztripszky Hiador ny.miniszteri tanácsos, folyóiratunk érdemes munkatársa.” MNy. 42: 88.

⁵ Az Erdélyi Múzeum, az Erdély és Erdély Népei című periodikák rendszeresen közöltek földrajzi neveket. Vö. pl. KELEMEN LAJOS: Erdélyi határ- és helynevek. Erdély Népei. IV. évf. 1901. 2. sz. 26–31.

⁶ SZTRIPSKY HIADOR: Hdi dokumenti sztarsej isztoriji Podkarpatszkej Ruszi? O mezsevih nazvanyijach. [Hol találhatók a Kárpátaljai Ruszinföld legrégibb történetének forrásai. A határnevekről]. Uzshorod, 1924. Sztripszky-nél a mezsevicei nazvanyija (= határnevek, helynevek) a ruszin